

De bizarre tocht van de Argo

Recensie

De barre tocht van Orpheus. Argonauten in de Late Oudheid. Vertaald door Piet Gerbrandy, ingeleid en toegelicht door Piet Gerbrandy en Guusje van der Meij (Eindhoven: Damon, 2023), 144p. ISBN 9789463403474.

De *Orfische Argonautika* (Ὀρφέως Ἀργοναυτικά) is een anoniem kort epos (1376 hexameters) uit de late oudheid (vijfde eeuw?), met Orpheus als ik-verteller. Het herneemt het bekende verhaal over Jason's zoektocht naar de gouden vacht, grotendeels gebaseerd op Apollonios van Rhodos' *Argonautika*, met elementen uit de Homerische epen en knipogen naar Euripides' *Medeia*.

'Orpheus' begint met een evocatie van zijn eerdere geschriften (*mij bevangt nu het verlangen je te zeggen / wat ik nooit eerder uitsprak toen de zweep / van Bakchos en Apollo mij beval / op stervelingen taal van ijzinglekkend / heil af te vuren – voer voor ingewijden. / Eerst riep ik Chaos op, ... en Chronos...*, vv. 7-13). Daarna begint het eigenlijke Argonautenverhaal. Orpheus' rol daarin wordt sterk aangedikt tegenover eerdere versies van de mythe. Zijn magische krachten en religieuze autoriteit zijn belangrijk vanaf de voorbereidingen (hij maant de Argo aan te water te gaan en voert de rituelen bij vertrek uit), tijdens de tocht (hij wint een zangwedstrijd tegen Cheiron, initieert zijn medepassagiers in de mysteriën op Samothrake), tijdens de cruciale opdrachten in Kolchis (hij bezweert Artemis/Hekate en verdooft het monster dat de vacht bewaakt), en bij de terugkeer (hij stopt het verleidelijke Sirenengezing en zuivert de Argonauten van de bloedschuld door de moord op Medeia's broer Apsyrtos).

Andere episodes worden dan weer heel kort verteld. Dat is zo voor de bloederige passage op Lemnos (bewust: *waarom zou ik jou nog het welbekende / verhaal vertellen van die episode?*, v. 476), de mysterieuze verdwijning van Hylas, de gruwelijke moord op Apsyrtos. Er zijn geregeld anticipaties naar het einde van Medeia's relatie met Jason (ze wordt bestempeld als 'onheilsbruid' en 'onheilsbedgenote', αινόγαμος, αινολεχίς, δεινολεχίς), maar de tragische afloop wordt niet geëxpliciteerd.

Het laatste, 'odysseïsche' kwart van het epos behandelt de moeizame terugtocht. De 'barre tocht' is een bizarre tocht die het schip voert tot de randen van de Okeanos. De geografische verwijzingen komen deels uit Apollonios, deels uit andere bronnen en de verbeelding van de auteur. Grofweg lijkt de Argo vanuit Kolchis stroomopwaarts te varen naar de Kaukasus, langs de Dnjepr naar de Baltische Zee, via Scandinavië naar de Noordzee en de Atlantische Oceaan, en door de Straat van Gibraltar terug naar de Middellandse Zee. (In hun informatieve inleiding gaan Gerbrandy en Van der Meij dieper in op de situering van de vele obscure plaatsnamen.) Herkenningspunten onderweg: het eiland van Kirke (Medeia's tante), de Acheron, het eiland van de Faiaken (in de vertaling 'Phaïeken' genoemd; Grieks = Φαίηκες, zoals in de Odyssee), Charybdis, de Sirenen...

Vormelijk vertoont het werk de traditionele epische elementen. Een karakteristieke bouwsteen is de opsomming van de helden (de vijftig opvarenden van de Argo, vv. 118-229). Daarnaast zijn er formulaire verzen, epitheta, symbolische getallen voor de reisdagen (drie, zes, negen en twaalf), interventies van goden (dikwijls Hera), typische scènes zoals droombeelden, offers, maaltijden, lijkspelen... Alleen de homerische vergelijkingen ontbreken.

Opvallend is de haastige vertelstijl, versterkt door talrijke bijwoorden die snelheid uitdrukken (snel, meteen, onverwijld, ineens, direct, algauw, haastig: αἶψα, θοῶς, αὐτίκα, ἔσσυμένως, ὄκα...). Misschien maakt de dichter hierop zelf een allusie wanneer Jason bij de lijkspelen voor Kyzikos ook Orpheus een prijs geeft: *mij eerde Jason om mijn zang door mij / een schoen cadeau te doen die snelheid maakte / doordat hij was voorzien van gouden vleugels*, vv. 592-593. Explicieet is zijn aankondiging van de avonturen in Kolchis: *nu zal ik je, Mousaios, met de vaart / van wie voorbij rent (παραδρομάδην), op een rijtje zetten...*, v. 858.

De ik-verteller richt zich herhaaldelijk tot deze Mousaios, Orpheus' mythische leerling, die geacht wordt zijn geschriften te kennen (*mijn stem bracht jou / van al die dingen haarfijn op de hoogte*, v. 46). Maar voor wie was/is deze *Argonautika* echt

bestemd? In ieder geval verwacht de auteur een zekere voorkennis bij de lezer. Zoals gezegd worden vele episodes hooguit geëvoceerd, zowel uit Orpheus' eerdere avonturen (bijvoorbeeld zijn tocht naar de onderwereld 'uit liefde voor mijn vrouw', vv. 41-42 – Eurydike wordt niet genoemd) als uit de expeditie met de Argo. Moeilijker te beantwoorden is de vraag of er een link is met de Orpheus-cultus of -mysteriën. Sinds de klassieke periode stond Orpheus bekend als mythische zanger met magische krachten, die in de onderwereld is geweest en dus mystieke kennis heeft. Zo wordt hij genoemd als grondlegger van didactische poëzie in Aristophanes' *Kikkers*, waar Aischylos beklemtoont hoe de poëzie van 'nobile dichters' altijd al 'nuttig' was (vv. 1032-1036): hij vermeldt eerst Orpheus (die schreef over mystieke rituelen en moraal) en Mousaios (geneeskunde en orakels – in onze *Argonautika* zegt Orpheus inderdaad aan Mousaios: 'jouw vak is profetie', v. 33), dan pas Hesiodos (landbouw) en Homeros (oorlog).

In hun inleiding vragen de auteurs zich af of de *Argonautika* 'eigenlijk over een levensreis, of over een spiritueel proces' gaat (p. 23). Dat veronderstelt een verregaande allegorische lezing, die niet ongewoon zou zijn voor de periode waarin het werk tot stand is gekomen. Ze stellen ook dat 'wie in de juiste stemming *De barre tocht* leest, mogelijk een louterende ervaring doormaakt en misschien heel even iets opvangt van het mysterieuze, dat per definitie ongezegd moet blijven' (p. 30). De auteur van deze bespreking was daarvoor blijkbaar niet in de juiste stemming.

De ervaring van het mysterieuze lichtte dan eerder op bij de lectuur van de hymnen die als toegift achterin het boek zijn opgenomen. Daarmee sluiten de auteurs aan bij de handschriftelijke traditie. De *Argonautika* is overgeleverd in talrijke manuscripten (bijna allemaal vijftiende eeuw en later); in de meeste staat het epos vooraan, gevolgd door een corpus van antieke hymnen. Piet Gerbrandy vertaalde hieruit zeven orfische hymnen (derde eeuw n.C.?) en één neoplatonische hymne van Proklos (vijfde eeuw) – het is jammer dat dit mooie onderdeel van het boek niet is aangekondigd in de titel.

Een verklarende namenlijst sluit het boek af. De omvang ervan (pp. 116-141) geeft een idee van de mythologische en geografische densiteit van deze teksten. Tussen de Mariandyniërs (kent u die niet?) en Medeia vinden we een onklassiek buitenbeentje: 'Marsman, Hendrik', vermeld in de inleiding.

Marsmans collega-dichter Gerbrandy heeft de *Argonautika* omgezet in vijfvoetige jamben, en voorzien van tussentitels. Het is de vorm die Patrick Lateur gebruikte voor zijn Homerosvertalingen, en ze werkt uitstekend, zoals de hierboven opgenomen

citaten hopelijk illustreren. Voor de plechtiger hymnen koos de vertaler ‘zesvoetige verzen’ (p. 32, hij vermijdt hier terecht het label ‘jamben’). Vooral hier toont zich echt de dichter-vertaler. Een voorbeeld om af te sluiten: Orfische hymne 76.

Aan de Muzen.

Met een brandoffer van wierook

*Dochters van Zeus, die bliksemt, en Mnemosyne
alom vermaarde Muzen van Piëria,
welkom bij wie u kent, veelzijdig van gedaante,
bron van een vorming die volmaakt wordt afgerond,
u, voedsters van de ziel, die het denken corrigeren,
vorstinnen die de geest de weg naar inzicht wijzen
en die mysteriën aan ingewijden toonden, (...)
sta ingewijden bij, wees zuiver en veelkleurig,
en eer met roem de drift die alle zangen zaait.*

Kristoffel Demoen

Kristoffel.Demoen@UGent.be

